

BOŽIĆNI PRIJEVORI

DUNJA RIHTMAN-AUGUŠTIN
Institut za etnologiju i folkloristiku
41000 Zagreb, Kralja Zvonimira 17

UDK 39.001:398.332.41(497.5)"1993"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno 23.II.1994.

Istražujući javnu polemiku o božićnim simbolima (Djed Božićnjak) i zbivanjima (božićna i novogodišnja pucnjava) u prosincu 1993. autorica usporedno propituje postmodernu antropološku kritiku pojma običaj, a prijevore oko običaja i simbola nastoji intepretirati kao znakove kolebanja i (ili) sukoba mentaliteta.

Poticaaj ovome članku dvije su vrste prijevora: teorijski oko običaja kao etnološke kategorije i kulturno-politički oko nekih suvremenih običaja.

Prvi su u srži moderne etnologije. Ta se znanost u svojim počecima često shvaćala kao znanost o običajima. Ali u najnovije doba, kad je postmoderna orijentacija osporila etnološku spoznaju kao "znanstvenu", i dokazala da predmet etnologije (jednako kao i kulturne antropologije) ovisi ne samo o pristupu nego i o pisanju etnologa kao autora, i pojam je običaja došao u pitanje. Radikalno obrazloženje Ulle Brück (1983) dokazuje kako su etnolozi/antropolozi "birali" fenomene koje će nazvati običajima, odnosno kako u narodnoj ili plemenskoj kulturi ili u slojevima stanovništva s kulturom kojih se etnologija bavi(la), ima i drugih pojava normativnoga i ujedno ceremonijalnoga ili obrednoga značaja, koje bi se mogle poimati kao običaji, ali se tako ne shvaćaju, jednostavno zato što njih znanstvenici, zbog različitih razloga, nisu "izabrali" i opisali.

S obzirom na to da je hrvatska etnologija puno svojih istraživanja, građe i odgovarajućih spoznaja svrstala u, kako bi to rekao H. Bausinger, "živopisnu ladicu" običaja (Bausinger, 1972:124,125) suvremeni se etnolog pita kako postupiti. Jasna Čapo Žmegač (1993:76) razmišlja o tom problemu ovako:

"Čini mi se da u hrvatskoj etnologiji taj termin imade ...status znanstvene kategorije ili heurističkoga pomagala za znanstveno specifično etnološko interpretiranje jednoga segmenta ljudskoga života...Običaj je istodobno i znanstvena kategorija

općeprihvaćena i općerazumljiva domaćoj strukovnoj javnosti i kategorija što je odredila etnografsku djelatnost u nas i organizaciju etnografskih opisa.”

Ovdje ću se pridružiti tom polazištu.

Ostali su prijevori konkretniji. U hrvatskoj su se javnosti pojavili tijekom božićnih blagdana godine gospodnje 1993. Riječ je o dilemama vezanima uz pojedine božićne običaje i simbole. Neke od tih dilema oglasile su se u tisku, neke su istraživače izazivale s malih ekrana, a neke su opet bile pritajene, ali prisutne. Najizrazitija, s političkim podtekstom, bila je rasprava o novoizumljenoj tradiciji “Djedu Božićnjaku”.

Bez obzira, naime, na to slagali se etnolozi ili ne u gledištima o njihovu stvarnomu postojanju, božićni običaji (zajedno s mnogim drugim tradicionalnim navadama) u postkomunističkoj Hrvatskoj oživjeli su, a djelomično su se smislenom djelatnošću restaurirali. Dogodilo se to zbog različitih razloga. Mogla bih navesti one koje percipiram u ovom trenutku. Neki drugi trenutak analize ili neki drugi analitičar možda će razabrati druge ili drugačije razloge.

Meni se, dakle, čini da ljudi, i to pripadnici svih društvenih slojeva, nakon pola stoljeća potiskivanja svetkovanja Božića, doista taj blagdan, i cijeli ciklus blagdana i običaja što ga prate, doživljavaju kao ostvarenje svog ljudskog i vjerskoga pa i nacionalnoga prava. U novim okolnostima katolička se crkva trudi ljudima objasniti vjersko značenje božjega utjelovljenja. U novinama, na radiju i televiziji duhovnici kvalificirano tumače puku i pronose božićne poruke mira.

Uz te tendencije nisu, naravno, odsutne ni ekonomska jednako kao ni politička. Posustalo hrvatsko gospodarstvo, uz pomoć raspoloženja oko blagdana mira, nastojalo je iz oslabljene kupovne moći građana istisnuti možda zadnji raspoloživ novac. Ni politika nije ostala po strani. I stranka na vlasti i oporbene stranke “prilagođuju” božićne običaje svojim ciljevima. Stranka na vlasti trudit će se da zadrži glavnu riječ u proslavi Božića. Državni mediji vrlo će sugestivno “predlagati”, među ostalim, kako će se slaviti pojedine faze božićnoga blagdanskoga ciklusa i kako ćemo nazivati božićne simbole. Oporba, pak, javno će zamjeriti hrvatskoj državnoj televiziji što je preskočila redovitu stranačku emisiju na Silvestrovo i tako spriječila da građanima zažele sretno novo ljeto...

U raspravi “Nova Nova godina” što ju je godine 1988. objavila pokojna Lydia Sklevicky, i u kojoj je zapravo utrla put ne samo modernom istraživanju običaja nego i političkoj antropologiji u Hrvatskoj, ta je autorica pokazala kako je komunistička vlast smišljeno nastojala prenijeti simbole Božića na Novu godinu, proslavu koja je opet jednom imala zamijeniti narodne običaje vezane uz taj vjerski i pučki blagdan.¹

¹ Poznate su oscilacije datuma Nove godine i Božića u prošlosti kršćanstva. Zato neki smatraju da ta dva blagdana treba promatrati u paru i da se njihove funkcije nadopunjuju (v. Rihtman-Auguštin, 1992:158).

Činilo se da je rezultat toga ideološkoga napora bio polovičan. Povijesno poznat otpor narodne kulture bijaše opet jednom na djelu. Ljudi su i dalje slavili Božić, ali pretežno intimno, obiteljski, u domu, a odlazak na polnočku bijaše često više ili manje pritajeni znak građanskoga prosvjeda. No, istini za volju treba reći i to, da ti isti ljudi, tj. svi mi, nismo odbijali praznovanje Nove godine, pa čak ni prenošenje božićnih simbola na nju. Usto, za Novu godinu bilo je više slobodnih dana, pa se u vremenima relativnoga blagostanja moglo obilnije svetkovati.

Godine 1993. već se po peti put Božić u Hrvatskoj slavio bez socijalističkih ideoloških pritisaka i ograničenja, ali uz sudjelovanje svih prije nabrojanih motivacija. No na razini petgodišnje udaljenosti od socijalizma naša viđenja kao da su se malo promijenila. Sada se, naime, čini da je utjecaj prijašnje ideologije svetkovanja, ne samo Nove godine nego i cijeloga ciklusa blagdana što se u etnologiji zove zimskim i Božićnim, bio jači i možda dublji nego što smo tada predmnijevali, vjerujući u otpore narodne kulture. Pokušat ću to pokazati.

Opće je mjesto kad kažem da su suvremene generacije, od srednjih do mlađih, nedovoljno obrazovane u vjerskomu nauku. Jednako tako mnogi naši suvremenici zbog različitih razloga slabo poznaju pučke regionalne predaje te gotovo nemaju vlastitih tradicija. Uzrok je tome već više puta konstatirano potiranje tradicija što ga je provodila bivša vladajuća ideologija i sustav moći.² Ali i procesi premještanja stanovništva, raspadanja lokalnih zajednica i društvenoga procesa što ga historičari nazivaju modernizacijom³, utjecali su na zanemarivanje, pa onda i na postepeno zaboravljanje tradicija, a nakon toga na izvjesnu dezorijentaciju i nesnalaznje. Vrlo se često prekida onaj prirodni, gotovo fizički, poglavito usmeni slijed prenošenja tradicija od generacije na generaciju.

Raspad socijalizma i prestanak dogmatskoga pritiska pokrenuo je lavinu katkad posve osobnih pitanja o identitetu. Pokazuje se kako identitet nije konstantna vrijednost; on se mijenja. Iako nacionalna svijest uključuje traganje za identitetom, identitet se ne iscrpljuje samo u nacionalnoj ideji. On je sadržan u društvenom statusu ali i u kulturi sredine i mjesnim predajama. U ljudima jača želja da shvate koje su baš njihove tradicije, vezane uz mjesto porijekla ili današnjega života. Prihvatila bih misao povjesničara Michela Vovellea da ljudi drže dragocjenijima baš one tradicije koje su sami oblikovali (Vovelle 1982:190).

Opazam da je u posljednjih pet godina (1989-1993) ponuda "starih", "hrvatskih", ali i nekih novih tradicija, te njihovih tumačenja, sve veća. Ona se javlja u sredstvima javnoga priopćavanja kao stručna riječ povjesničara ili etnologa, kao već spominjani teološki diskurs, ali i u različitim vrstama više ili manje kvalificiranih pa i tendencioznih kompilacija i domišljanja.

² Već sam nekoliko puta obrazložila ideju Petera Burkea o potiranju rituala, v. o tome Rihtman-Auguštin, 1992:9,162.

³ Primjerice Thompson (1991:4,5) obrazlaže civilizacijsku mijenu što je uzrokuje modernizacija; taj proces uvodi sustav obrazovanja koji prenosi znanje, zamjenjujući tradicijsko prenošenje znanja putem i uz pomoć običaja.

Što da učini pojedini građanin u konkretnom slučaju? Kako biti siguran da čini dobro, nešto po čemu on pripada nekoj zajednici, što je dio njegove osobnosti i sigurnosti, djetinjstva njegove djece i njihovoga budućega identiteta? U svakodnevnomu životu pitanja se postavljaju o naoko malim, gotovo beznačajnim stvarima. Recimo, hoćemo li darivati djecu za sv. Nikolu, za sv. Luciju, ili će Mali Isus donijeti darove na Badnjak? Za sve tri prilike, uostalom, i nema novaca u kućnomu budžetu. A što je s Djedom Mrázom koji se smilovao ponekom izbjegličkom djetetu u Istri i na Rijeci kamo se od strane Hrvatske radiotelevizije izumljen Djed Božićnjak⁴ teže probijao⁵ iz dva razloga: zato što je *božićnjak* u onim krajevima naziv za ukrašeni božićni zimzelen, a vjerojatno i zato što ondje moć imaju oporbene političke stranke!

“ŽRTVOVANI” DJED MRAZ, HRVATSKA VERZIJA

Božićno darivanje djece tijekom povijesti vezano je uz različite likove. Hrvatska pretkršćanska tradicija ne poznaje lik mitske muške osobe koja bi donosila darove. Tragom kršćanstva u pojedinim je našim krajevima djecu darivala Lucija, u drugima Nikola, ali bogatoga darivanja u našem seljačkom puku i nije bilo. Suvremeno obilno darivanje pojava je vezana uz modernizaciju, uz građanske slojeve ali i uz komercijalizaciju života koja nije mimoišla Božić i koja je pridonijela proizvodnji lika starca bijele brade, crvena ogrtača i kape ili kapuljače s bijelim krznenim porubom. Taj pak lik kontaminiran je svetim Nikolom (v. Rihtman-Auguštin, 1992:33-44). U zapadnoeuropskim zemljama i u anglosaksonskome jezičnom području njegovo ime skraćeno je od Nicolaus u Santa Claus. Protestanti su se u žaru reforme tijekom davnoga 16. stoljeća bili oborili na sveca Nikolu i uveli djetesce Maloga Isusa (Christkindlein) kao darovatelja.⁶ No puku i dalje bijaše potreban odrasli darovatelj. U Njemačkoj tragovima svetoga Nikole kretao se stoga Weihnachtsmann - božićni čovjek (v. Spamer, 1937:62-71).

Povijest božićnoga darovatelja ima i svoje moderne epizode. Godine 1951. kad je u Francuskoj rastao otpor prema poslijeratnoj amerikanizaciji svakodnevnoga života, posljedici odgovarajućega prodora američkoga kapitala u Europu, svećenici u gradu Dijonu javno su spalili još jednu inačicu Nikole - Djeda Božića (Père Noël) u znak otpora tom gospodarskom, civilizacijskom, i po njihovu mišljenju, poganskomu pritisku. Taj bi događaj odavno bio zaboravljen da nije ponukao Claude Lévi-Straussa da napiše esej o

⁴ U emisiji “Dnevnik” Hrvatske televizije u nedjelju 20.12.1992. urednik Denis Latin sugestivno je predložio da umjesto Djed Mraz govorimo Djed Božićnjak. To se te godine u mediju počelo provoditi, da bi naredne 1993. bilo “prihvaćeno”.

⁵ Prisutnost “Djeda Mraza” u riječkoj i istarskoj regiji mogla se očitati na stranicama lokalnog (i nezavisnog) dnevnika “Novi list”/“Glas Istre”.

⁶ U seljačkoj tradiciji Gradišćanskih Hrvata zabilježen je običaj “... ‘maloga Ježuša’ koji ide od stana do stana i nosi božićnu ‘jelku’ i darove dobroj djeci. Ti ‘mali Ježuši’ obično su djevojčice ili djevojke pod bijelom koprnom. One ne govore ništa, ili samo koju riječ pozivajući na molitvu” (Horvat 1973:129). Znamo li za pritisak gradišćanskih feudalaca na seljake Hrvate da prihvate protestantizam neće nam ni taj običaj biti teško objasniti.

“Žrtvovanom Djedu Božiću”, i o darivanju djece kao izrazu univerzalne ljudske želje da upravo na taj način svake godine opet slave život (Lévi-Strauss, 1952).

K nama je lik darovatelja u plaštu i s kapom ili kapuljačom došao poslije drugoga svjetskoga rata kao surogat što ga je komunistička ideologija izumila pod nazivom Djed Mraz (u ruskom folkloru postoji doduše neki Mraz⁷, ali ne kao darovatelj djece i ne u vezi s Božićem ni s Novom godinom). No i prije drugoga svjetskoga rata lik božićnoga darovatelja (Djed Božić ili Božić Bata⁸ u istočnoj varijanti prve Jugoslavije) bio je prisutan u našim urbanim sredinama i u reklamama. Htjeli to neki bivši ljubitelji ili sadašnji kritičari Djeda Mraza ili ne, taj izum komunizma i kod nas se prožeo starijim slojevima tradicije poput svetog Nikole i Djeda Božića. Neovisno o ideologiji on je dio djetinjstva mnogih suvremenih generacija djece i odraslih, jer, složit ćemo se s Lévi-Straussom, lik božićnoga darovatelja s jedne strane dijeli i povezuje dvije generacije: onu koja u njega vjeruje i onu drugu koja zna o čemu je riječ, a s druge strane on odraslima omogućuje darivanje uz pomoć kojega mogu pokazati kako su dobri i kako vjeruju u život.

Građanske, osobne nedoumice roditelja povezane s darivanjem godine 1993. bile su pojačane novinskim polemikama o Djedu Božićnjaku i Djedu Mrazu. Pisac pisma čitatelja⁹ u “Večernjem listu” protivi se medijskom nametanju Djeda Božićnjaka. Prepoznaje taj novoizumljeni lik kao surogat komunističkoga Djeda Mraza i zalaže se za katoličku (!) tradiciju Maloga Isusa iz Betlehema. Na to smjesta reagira nezavisni “Feral Tribune” bilješkom u kojoj komemorira Djeda Mraza i govori o “novokomponiranom Djedu Božićnjaku”.¹⁰ Vjerojatno ozlojeđen konzumističkom, a možda i političkom vulgarizacijom nečega što bi moralo biti intiman i smjeran obiteljski običaj u okvirima kršćanske

⁷ Usmena obavijest Maje Bošković-Stulli.

⁸ Božić Bata čini se da je prilično stara tradicija Srba graničara. N. Begović potkraj prošloga stoljeća donosi ove stihove iz Kor(j)enice u Lici:

“Božić, Božić-bata,

Nosi kitu zlata,

Da pozlati vrata,

I oboja poboja,

I svu kuću do kraja” (Begović 1887/1986:121).

⁹ Nikola Bičanić, Zagreb: “HTV promovirala novi kvazikatolički institut. Za Božić nema ‘djedova’!”, “Večernji list” 20.12.1993, str.35.

¹⁰ “Nakon što je u Hrvatskoj potajno i bez osmrtnice sahranjen Djed Mraz, djecu ove zemlje počeo je blagonaklono pohoditi izvjesni Djed Božićnjak. Mnogi pučani nisu doduše znali tko je i odakle darivatelj dolazi, ali kako je u posljednje vrijeme neuputno pokazivati neznanje iz vjerske domene, djedici Božićnjaku se nije ni tražila osobna karta...Bez obzira što govorio g. Bičanić o novokomponiranomu Djedu Božićnjaku, taj se više neda van iz Hrvatske...”, “Feral tribune”, nepotpisano, 21.12.1993:10.

pobožnosti, najviši katolički velikodostojnik u Hrvatskoj, poput francuskih klerika oko sredine stoljeća, odbacuje upotrebu lika božićnoga darovatelja.¹¹

Suvremenoj antropologiji nije nepoznato da se politički, ideološki ali i gospodarski sustavi služe narodnim običajima i obredima, te da ih oblikuju i preoblikuju na svoju sliku i priliku. Narodna kultura i folklor obično idu svojim putem i nerijetko se opiru i odolijevaju političkim pritiscima. U tom svjetlu može se komentirati i prošlogodišnji izum državog TV medija, tj. naziv Djed Božićnjak. Nije baš naročito domišljat i ne svjedoči o upućenosti. Pogledamo li (a to su, tragajući za njegovom "osobnom kartom", izumitelji i njihovi kritičari propustili), u prvi svezak *Prinosa za hrvatski pravno-povjestni rječnik* Vladimira Mažuranića pod riječju božićnjak (1908:78) naći ćemo objašnjenje:

"daća, što ju kmet ima dati gospodinu zemaljskomu, prase o Božiću".

U *Etimologijskom rječniku* Petra Skoka božićnjak je veliki božićni hljeb (Skok, 1971:179-180). Brojni hrvatski etnolozi koji su istraživali narodne običaje svjedoče da je u mnogim hrvatskim krajevima božićnjak naziv božićnoga kruha (v. Gavazzi, 1988:184).

Mediji, dakle, prilično nezgrapno¹² nameću izum nove/stare tradicije, jer je zapravo teško (a da li je uopće i potrebno?) odustati od lika darovatelja zvanoga Djed Mraz. Nevolja je u tome što državni medij, zbog svoga monopolnoga položaja, ima tendenciju oktroiranja što će se, kako će se i pod kojim imenom slaviti, pa se godine 1993. u medijima više i nije čuo neki drugi naziv osim ovoga što izvorno ipak označuje porez, prasca ili pak pogaču. A veličina je tradicionalnoga hrvatskoga Božića baš u tome što je puk svoju božićnu misao (čak i kad mu to nije bilo dopušteno) iskazivao u bezbroj nadahnutih suvrstica: regionalnih, mjesnih i zavičajnih sve do obiteljskih... U tim se suvrsticama, u sitnim detaljima očito krije tajna identiteta.¹³

¹¹ "Božić je pred vratima; u prošlosti nije se smjelo spominjati da je Božić. Govorilo se o novogodišnjim praznicima, da bi se isključilo Božić. To je bila logika jedne ideologije. Međutim, sada te ideologije više nema, ali odnos prema Božiću može biti zamagljen, može biti previše iskorišten u komercijalne svrhe. Pa, vidite da se sada govori o nekom Djeđu Božićnjaku! To je apsurd. Kao što je bio bezbožan Djed Mraz tako je bezbožan i Djed Božićnjak. To je također pokušaj da se Božić obezvrjeduje. Da se njemu zapravo ugasi bitni sadržaj. Ako netko ne vjeruje u oltajstvo Božića neka pusti na miru one koji vjeruju. Ali neka on na sadržaj Božića, koji je jedan od bitnih sadržaja kršćanstva i naše vjere, ne lijepi neke svoje etikete da bi ga obezvrjedio. Tko to ima pravo? Zato smo mi protiv toga novog Djeđa Mraza, protiv nekog Djeđa Božićnjaka. To smatramo uvredom. Ako netko ne vjeruje, u redu, to je njegova opcija, njegova savjest, ali neka pusti na miru onda Božić onima koji znaju što je Božić...", "Svima sigurnost, sloboda i mir", intervju s uzoritim kardinalom dr. Franjom Kuharićem, nadbiskupom zagrebačkim, "Večernji list", 24. 25. i 26.12.1993, str.3.

¹² O brzopletosti medija govori slijedeće: u spomenutom Skokovom rječniku naći ćemo da je "prema ličnom imenu Natalis stvoren u Dalmaciji Božićko", a to bi zacijelo bio spretniji naziv božićnoga darovatelja, ako ga već treba prekrstiti.

¹³ Pitanje o nacionalnom karakteru narodnih običaja složeno je i s njime se naša etnologija nije izrazito bavila. Posredno o tome govore istraživanja ponjeklada običaja koja upozoravaju na njihove slavenske ili druge korijene. Kad je pred Božić 1992. izašla moja "Knjiga o Božiću", novinari su mi najčešće postavljali pitanje: koji su božićni običaji baš izrazito hrvatski? Teško i u isto vrijeme jednostavno pitanje. Hrvatski su narodni običaji ukorijenjeni u europskoj narodnoj kulturi; gotovo da nema jednoga koji ne bi imao neke suvrstice ili se ne bi mogao usporediti s nekim sličnim dijelom našega kontinenta (pa čak i s običajima naroda izvan njega). Tvorbena je značajka folkloru i narodne kulture baš to da se simboli, motivi i ceremonijalna ponašanja nikad ne ponavljaju poput vjernoga otiska: u svakoj izvedbi izražava se osobitost sredine. O hrvatskim božićnim običajima može se, dakle, reći: svaki običaj s lokalnom ili regionalnom tradicijom koji hrvatski puk njeguje hrvatski je narodni običaj, a u isto vrijeme svjedok je naše europske pripadnosti.

Nadam se da sam uspjela pokazati slijedeći problem: Kad se jednom obilježja identiteta osujete i zamijene nije jednostavno uspostaviti taj identitet i "rekonstruirati" njegova stara/nova obilježja. Povijest narodnih tradicija i folklora pokazuje da se obično u takvim slučajevima događaju preklapanja, prilagodbe, sve do najčudnijih asimilacija koje bismo, sve zajedno, mogli nazvati akulturacijom.

MASOVNI IZGON ZLIH SILA I ĐAVOLA

Druga doslovce goruća pojava naših suvremenih Božića također nije lišena prljepora. Riječ je, naravno, o pucanju. Dva dana nakon Božića godine 1992. "Večernji list" objavio je, uokvireno, napis koji izvrsno slika atmosferu ratnoga zagrebačkoga Božića, iako griješi u interpretaciji. Autor je tadašnji dopisnik Hrvatske televizije iz Bonna Anton Kollak:

"Ma gdje sam ja to" - iščuđavao sam se ovih mojih zagrebačkih dana, kad su danju i noću uvijek iznova u raznim četvrtima grada odjekivali rafali iz automatskog oružja, gromoglasne petarde nalik na topovske granate...Usprkos preklinjanjima predstavnika Ministarstva unutrašnjih poslova i crkvenih vlasti, mnogi Hrvati nedolično su proslavili Božić 1992. Nedolično ne samo stoga što je to - usprkos mnogim drugačijim tvrdnjama i najavama - opet jedan "ratni hrvatski Božić". Nedolično i stoga što je ta luda, besmislena i - kao što vidimo - vrlo opasna, pa čak i ubojstvena pucnjava - jedan od "poklona" s istoka, što smo ih (ah tako naivno i primitivno) prihvatili i kojih se, Bože moj, obično nismo spremni odreći čak ni sada kada sami odlučujemo o našoj sudbini, o našem ponašanju, o našoj stvarnosti. No, kako bi jednostavan čovjek uzmogao biti razborit kada mu hrvatske institucije pritom ne pomažu kako treba. Samo sat-dva nakon što je (poslije spomenutih upozorenja civilnih i crkvenih vlasti) na "istočno porijeklo petardi" i na njihovu nespojivost s "tihim hrvatskim Božićem" ukazala urednica dnevnika HTV Zlatna Belavić, ta ista Hrvatske televizija u sklopu opisa "hrvatskih božićnih običaja" servira nam i ludu istočnjačku pucanju, te čak i one koji nisu pomišljali na nju navodi na "pucanje u nebo lovačkim puškama i revolverima". "Pa gdje sam ja to!" - prenem se po ne znam koji put, kada hrvatsku božićnu tišinu opet uzmemiri rafal iz oružja i kada tom luđaku, pomislite odmah, kao na nekom bojištu svojom salvom "odgovara" kolega nekoliko ulica dalje. Već znam kako će takve "hrvatske ratne božićne igre" komentirati njemački mediji, koji su nam već i lani zamjerali što smo Božić proslavljali pucajući, navodeći to kao dokaz naše nezrelosti. Mislim da bi nama Hrvatima, koji proživljavamo eto već drugu ratnu zimu, više pristajalo kada bismo čak i ovu Novu godinu proslavili u tišini, bez ikakva pucanja, u mislima sa žrtvama srpske i vojne agresije, ukazujući svijetu na našu zrelost i dokazujući kako znamo, kada treba, pucati samo u samoobrani!"¹⁴

¹⁴ A. Kollak, Vatrene Božić, "Večernji list", nedjelja 27.12.1992, str.12.

Nažalost, iako su u godinama nakon "hrvatskoga proljeća" najzlokobnije odjekivali novogodišnji pucnjevi iz zgrada u kojima su stanovali oficiri JNA, tvrdnja gospodina Kollaka o porijeklu svečarske pucnjave nije točna.

Običaj pucanja u različitim prilikama, a pogotovu u novogodišnjoj noći, stara je hrvatska navada, zabilježena u mnogim krajevima. Godine 1896. I.Ujević u vrhgorskoj i imotskoj krajini opisao ju je ovako (1896:213):

"...Pošto se nalože badnjaci, običaj je izprazniti po nekoliko pušaka. Jedan komšija dozivlje drugoga i kaže mu n.pr.: "Toma, Andrija itd., na dobro ti došla badnja večer!" te izpali po jedan hitac. Nu ovaj običaj pucanja počeo se je gubiti, pošto vlasti razoružavaju sela".

Čak sedamnaest godina prije toga u zagrebačkom "Vijencu" (1879, br.42) objavljen je ovaj prilog:

"Naš narod rado pjeva i puca, kad je kakova slava, proštenje, krštenje ili kad idu svatovi. Najviše se puca o božićnim svecima, i to za badnje noći i na sam Božić. Još dandanas ide u nekim krajevima na sam Božić, čim pečenka božićnica na stol dođe, kućegospodar pred kuću, te izbaci pušku u slavu Božića, te kad je visok snijeg, tutnji po svem selu mukla grmljavina. I u Zagrebu, navlastito u predgrađima, pjevalo se o proštenju, pucalo se o Božiću, osobito pako odlikovahu se tim seljaci kod sv.Duha. Kad zavlada u Hrvatskoj njemački apsolutizam. imalo je i tomu starinskomu običaju odzvoniti. Ta god. 1848. pucali su Hrvati odviše, i policija je kasnije toli brižljivo pazila na svaki komadić oružja u našim rukama, kao što majka pazi na dijete, kad ima nož u ruci. God.1852. bješe po policiji zabranjeno pjevanje narodnih pjesama kod proštenja kod sv.Duha, a dne 19. prosinca 1853. izda policajno ravnateljstvo zagrebačko ferman, da se na Badnjak osobito u predgrađima ne smije više pucati ma iz kakova oružja, i tko to učini, da će zatvoren biti. Tim je dakle taj stari ratoborni običaj zakopan. Čim je austrijska policija motivirala tu zabranu? Da se ne naruši noćni mir. Zaista klasičan razlog i velika briga za drijemajući narod. U samom gradu se onda ionako nije pucalo, već na selu kod sv. Duha, gdje su seljačke kuće po brdima rasijane, gdje na Badnjak ne spava živa duša, gdje naši seljaci nisu toli tankih živaca. Al' puščani prah smrdi, navlaš apsolutnoj policiji..."¹⁵

¹⁵ Tekst završava ovako: "Na isti klasični način opravdavalo je austrijsko financijsko ministarstvo uvođenje duhanskog monopola. Monopol, veli po prilici taj patent, uvodi se zato da se uredi i razvije gojenje duhana u našoj domovini. Ta uzvišena namjera nije žalibože postignuta, jer se od onog vremena gotovo nikakov duhan ne sadi u našoj domovini. Zagrepčani, misleći da je siromah Jelačić kriv monopolu, što nije istina, odgovoriše na patent pjesmicom. 'Bog poživi Jelačića bana, koj'nam donije švapskoga duhana'".

Potpisnik članka bijaše nitko drugi do li slavni kroničar grada Zagreba, književnik August Šenoa (1934:309,310). Citirajući njegov sočni članak ne želim stati u obranu paljbe na Badnjak i u novogodišnjoj noći 1993/94, ovaj puta ne toliko na selima koliko diljem cijeloga grada Zagreba, a osobito među novozagrebačkim betonskim zgradurinama. Želim samo pokazati da se narodni običaji uvijek događaju u konkretnom političkom vremenu i da im to vrijeme daje poseban naboj.

Pucanja kao ritualni čin i kao metoda istjerivanja zla zanimala je još davno Jamesa Frazera. O tome piše u poznatom djelu "Zlatna grana" (Frazer, 1937:674):

"Godišnje isterivanje đavola, veštica i drugih zlih sila izgleda da je bilo rasprostranjeno kod mnogobožaca u Evropi, ako se može suditi po ostacima tih običaja kod njihovih današnjih potomaka".

Frazer, naime, smatra da buka uopće ima ritualnu funkciju odganjanja zla. Navodi europske primjere: poznato je da bi pastiri ošinuli bičevima proizvodeći eksploziju; poznato je također puhanje u rog s istim ciljem. Govori o Šleskoj gdje su pastiri uoči Nove godine pucali preko polja vjerujući da zle sile neće djelovati sve do onih prostora do kojih metak dosegne. Spominje sličan običaj u Češkoj. Što li bi rekao poštovani lord na odgovarajuću djelatnost naših urbanih suvremenika?

Zdravorazumski komentar sadašnjem pucanju nameće se sam od sebe. Toliko je oružja u opticaju u ovome ratu, toliko se životnih problema "rješava" oružjem te se ne treba čuditi ritualnomu posizanju za njim. Mogu li kao etnolog biti zadovoljna s tom relativističkom pa i eufemističnom konstatacijom? Užasnuto sam u svom novozagrebačkom stanu na Silvestrovo 1993. osluškiivala sukcesivnu paljbu. Oglasila se ponajprije u prvi sumrak. Drugi je dio uslijedio poslije TV "Dnevnika" da bi o polnoći paljba iz različitih oružja i naprava potrajala gotovo čitav sat.

Izvan je svake sumnje da je taj običaj ili čak ritualni čin višestruko neprimjeren životu u današnjemu gradu. Uostalom, silvestrovski pucači vjerojatno i nisu svjesni predodžbe o istjerivanju zlih sila. Ili možda doista jesu, pa pucanjem ne iskazuju puko veselje nego se doista bore protiv neprijatelja? Nažalost, svjesni smo ratnih i poslijeratnih frustracija. Sustavne opomene s mjerodavnih mjesta nekoliko dana prije stare godine jedva da su pogadale cilj.

A ŠTO DA RADI ETNOLOG(IJA)?

Kao etnološkinju uvijek "uznemiruje moje znanje" kad iz veće ili manje dubine prošlosti izroni (ili mi se čini da je izronio) i u sadašnjosti počne živjeti pojedini simbol, pojava ili, usuđujem se reći, običaj, neka duhovna struktura koja pripada prošlosti i koja na drugačiji način "znači" u sadašnjosti. Zanimaju me socijalni, kulturni pa i politički korijeni takve pojave i njezine mijene jednako kao i okolnosti, razlozi i smisao njezinoga sadašnjega pojavljivanja; pitam se o njezinim funkcijama i simbolici u svijetu u kojem živim, ali i tome što mi takva pojava kazuje o ljudima s kojima živim. Kad je riječ o

običajima i blagdanima, znam da oni ne traju statično u povijesti. Održavaju se samo ako se mijenjaju; povijesno gledajući pokretljivi su.¹⁶ Svako doba proizvodi odgovarajući kontekst blagdanu; zato proslava blagdana sadrži obavijesti o pogledu na svijet.

Socijalizam je uvođenjem svojih praznika (čak čitave praznične godine) ili resemantizacijom starih, po duhu kršćanskih blagdana, nastojao desakralizirati ljudski život ili, bolje reći, uspostaviti neku novu sakralnost, kao što se to bilo dogodilo i tijekom francuske revolucije (v. Vovelle, 1982:194,5). Pad socijalizma, međutim, nije donio ni automatsko brisanje socijalističke "sakralnosti" ni automatsku restauraciju kršćanskih, u Hrvatskoj katoličkih blagdana. Gotovo pedeset godina trajanja drugačije službene sakralnosti ostavilo je svoje tragove. Promjenom političke vlasti i odgovarajuće klime ta se sakralnost sama od sebe nije ukinula. Zato i rasprave o Djedu Mrazu alias Djedu Božićnjaku, zato i političke igre i osobne nedoumice zbog tih ipak bezazlenih pojmova i pojava. Na nešto drugačijoj razini tome se pridružuju rasprave i upozorenja o pucnjavi, premda je, ako ćemo vjerovati Šenoi, silvestrovska pucnjava nadživjela već nekoliko modernih političkih sustava, da o dubljim tradicijama i ne govorimo.

Po mišljenju povjesničara E.P.Thompsona industrijska i prateća je demografska revolucija preokrenule su ljudska "očekivanja" i izmijenile naše "potrebe". Po radikalnoj promjeni "potreba" tradicijski ili predindustrijski svijet najjače se razlikuje od današnjega. Razina očekivanja i kulturnih, ali i materijalnih potreba se povećala ili proširila. Štoviše, te se potrebe umjetno dalje grade i ovladavaju ljudskom prirodom. Generacije što sada nasljeđuju jedna drugu ne čine to poput nekadašnjih šegrti, koji su slijedom običaja od starijih naraštaja učili vještine i načine rada te s njima upijali pogled na svijet. Danas postoje više ili manje usklađeni sustavi obrazovanja i snažni mediji javnoga priopćavanja koji nas na različite načine, ali ne usmeno, ni preko rodbinskih veza i uobičajenoga ponašanja, uče pravilima koja određuju kako treba raditi, živjeti, misliti i željeti.

Znači li ponovno obraćanje običajima i tradicionalnim blagdanima (v. Thompson, 1991:14,15) težnju da se ljudi vrate svojoj ljudskoj biti i pogledu na svijet koji nije manipuliran?

Dok u etnologiji jača spomenuta tendencija napuštanja "običaja" kao istraživačke kategorije, u osamdesetim godinama povjesničari francuske škole Anala, donekle potaknuti probuđenim zanimanjem javnosti za blagdane i običaje, počinju ih intenzivno istraživati. Bave se osobito proštenjima (tj. izrazom pučke pobožnosti) i pokladama (tj. upozorenjima sadržanim u pokladnoj slici izvratnoga svijeta). Utvrđuju da zapravo blagdani, "fešte" iskazuju mentalitet epohe jer, kako kaže Vovelle (1982:197):

¹⁶ "Saznajemo kako i na ovom području valja odbaciti lagodan mit o nepokretljivosti: nema nepokretljive povijesti, nema nepokretljivih blagdana. Blagdan duga trajanja što ga možemo analizirati tijekom stoljeća, nije ukrućena struktura nego kontinuum mijena, klizanja, s jedne strane pridruživanja, napuštanja s druge..." (Vovelle, 1982:198)

“...u svakoj epohi blagdan si proizvodi odgovarajuću tradiciju. To, uostalom, nije nezanimljivo za historičara koji nastoji razaznati čime se hrani kolektivna imaginacija nekoga vremena.”

Postsocijalističko doba kod nas je već zabilježilo (u Europi gotovo anakron) porast pučke pobožnosti. Obnovila su se mnoga prošteništa, sve je veći broj ljudi na pobožnim obilascima. Etnološka istraživanja donekle prate te pojave. Poklade, koje su tijekom socijalizma potkraj šezdesetih godina naročito oživjele i obnavljale su se u turističkim regijama, nisu nikad odustajale od barem blage kritike postojećega sustava i moćnika. I njih je hrvatska etnologija sustavno istraživala, doduše iz nešto drugačijega rakursa (ne uzimajući u razmatranje njihove društvene i političke dimenzije).¹⁷

No kod nas je, vjerojatno kao nigdje drugdje u socijalističkom i postsocijalističkom svijetu, veliki blagdan narodne kulture - Božić bio i ostao barometrom naših mentaliteta. Socijalistički režim u Hrvatskoj u prvim godinama poslije drugoga svjetskog rata još je javno slavio Božić. Već tijekom ranih pedesetih godina počeo je proces resemantizacije pa su znakovi i simboli Božića postepeno preneseni na Novu godinu. O tom je već bilo riječi. Ali i rasprava o demokraciji na izvjestan je način potkraj osamdesetih počela baš s polemikom o javnom čestitanju i slavljenju Božića (v. Rihtman-Auguštin, 1992:10).

U Hrvatskoj Božić se potiskivalo upravo zato što je taj katolički blagdan pučkim običajima što ga prate pridružio simbole hrvatskoga identiteta. Kako Srpska pravoslavna crkva nikad nije prihvatila gregorijanski kalendar, Božić je (uz neke druge blagdane) u kalendaru očitovana povijesna razdjelnica ne samo dviju vjera nego i dviju nacija. Stoga je postsocijalistički, katolički, hrvatski Božić izraz konačnoga oduška građana ne samo zbog ostvarenja ljudskoga prava na njegovo svetkovanje nego i radi mogućnosti iskazivanja nacionalnoga identiteta. Uza sve to socijalistička “sakralnost” nije automatski odstupila. Zanimljivu ilustraciju toj tvrdnji nudi zapažanje o glazbenim programima prvih postsocijalističkih zagrebačkih Božićnih koncerata (Bezić, 1993:24). Godine 1989, kad su se takvi koncerti prvi put priredili, glazbeni je program zapravo bio novogodišnji. Božićna se pobožnost tek postepeno vraćala u javni život. I prva božićna noć na Jelačićevom trgu bila je bučna i u suprotnosti s modelom obiteljske i intimne proslave.

Odmah je, međutim, postalo očito da se Božić u devedesetim godinama mnogo jače obojio hrvatskim simbolima nego što je to u pučkoj kulturi bilo uobičajeno. Trobojnica je sasvim potisnula crvenu vrpcu protiv uroka i obvezatno se veže oko božićnog žita; božićne svijeće u crkvama i domovima također su pretežno u bojama trobojnice. Božićna polnoćka u zagrebačkoj katedrali nacionalni je skup kojemu prisustvuju politički uglednici. Prenosi je državna televizija. Čak i čestitanje nastoji biti “hrvatskije”

¹⁷ U postsocijalističko vrijeme zbog rata poklade su bile utihnule, ali zbivanja o Mesopustu 1994. najavljuju buđenje i aktualna fašnička reagiranja. Gotovo u svakoj iole većoj kamevalskoj povorci te je godine jedan od važnih i za maskiranje zahvalnih pokladnih likova bila jedna ministrice (primjerice u Dubrovniku i Rijeci). S obzirom na to da gospođa visokoga kotira u vodećoj politici njezina prisutnost u pokladnim povorkama pučka je, rekao bi Bahtin, smjehovna poruka.

nego prije. Uspostavlja se prvenstvo novouvedenih(starih) izreka "Čestit vam Božić"¹⁸ i "Blagoslovljen Božić", umjesto prijašnje (civilne) čestitke "Sretan Božić", ili neke druge tradicijske alternative poput "Na dobro vam Božić došao!" a da o "mirboženju" i ne govorimo.

Ali ni bivša, nametnuta ili izumljena "sakralnost" Djeda Mraza nije netragom nestala. Nije riječ samo o tome da su taj lik izmislili komunisti, ni o tome da industrijska proizvodnja i tržište roba potiču darivanje: čini se da moderni Božić ne može postojati bez posrednika između ponude i potražnje, ili, recimo to nešto blaže, unutar obitelji između odraslih i djece.

Ovdje bilježim još slijedeće. Hrvatska se etnologija, kao što je poznato, bavila seljačkom kulturom. Veći dio, da ne kažemo sva građa o običajima, pa tako i božićnima, potječe iz seljačkih sredina. Tek se dovijamo i tek počinjemo istraživati ne samo gradske nego baš građanske običaje. A Božić nije blagdan jedino seljačke nego upravo građanske obitelji. Ta obitelj živi i radi disperzirano: mjesto rada i mjesto obiteljskoga života su odvojeni, različito od seljačke obitelji koja je u isto vrijeme životna i gospodarska zajednica. Nerijetko građansku obitelj razdiru suprotni interesi. Potrebne su joj simboličke sponne. Istraživači Božićnih običaja u Njemačkoj opazili su buržujizaciju tih običaja u drugoj polovici prošloga i tijekom ovoga stoljeća. Protestantske tradicije poput Malog Isusa i adventskog vijenca, sastavnice građanske kulture, prodirale su iz protestantskoga sjevera na katolički jug njemačkog govornog i kulturnog prostora. A odatle je tek korak do naših građanskih sredina... Građanski utjecaji odavna su k nama dolazili baš s njemačkih srednjoeuropskih prostora. Tako je božićno drvce iz viših društvenih slojeva došlo u naše građanske (*križbam*), a zatim i na selo. Doduše, ritmovi prihvaćanja građanskog blagog božićnoga ugođaja, etikete i lijepih manira uz fini, mirisni "bäckerei" tj. sitne kolačiće, specijalitet bečke kuhinje umjesto velikih seljačkih pogača¹⁹, nisu bili ujednačeni. Pedagoška funkcija adventskoga vijenca k nama dopire tek posljednjih sezona kad nam četiri svijeće svjetlucaju s maloga ekrana dok političari razgovaraju i pregovaraju. Adventski je vijenac općenito novija tradicija. U Njemačkoj, kako tvrdi Ingeborg Weber-Kellermann (1978:42-45), javlja se u građanskoj obitelji na prijelazu stoljeća, kasnije i u uredima, podržana vjerskom pedagogijom i u okvirima spomenute buržujizacije božićnih običaja, vjerojatno ne bez utjecaja cvjećarske proizvodnje.

Primjeri suvremenih božićnih prijevora u hrvatskoj javnosti, zajedno s primjerima suvremenoga ritualnoga ponašanja i činjenja, koje sam ovdje pokušala opisati, u etnološkim promišljanjima pridonose onim naporima u našoj znanosti koji polaze od prepostavke o

¹⁸ "Čestit Božić" tradicionalno se upotrebljava u dijelu ruralne Hrvatske. Zvuči kao kuriozitet, no takva je čestitka, među ostalim, zabilježena u prošlom stoljeću među Srbima graničarima (v. Begović, 1986:109-124).

¹⁹ U jednom izdanju između dva rata Zlatne knjige kuharstva Mire Vučetić u poglavlju dvojezična naslova "Božićni kolači (Weihnachtsbäckereien)" nalaze se 42 recepta takvih sitnih kolača. Dvojezični naslov govori sam za sebe o kulturnim strujanjima. U poslijeratnim su izdanjima i božićni i njemački naslov poglavlja, naravno, izostali, ali su iste recepte sadržala u poglavlja "Suh i kolači" i "Čajni kolači".

običajima kao još uvijek korisnoj kategoriji istraživanja. Osim kulturnohistorijskoga poniranja u njihovo porijeklo, osim funkcionalističkoga uvida u njihovo sadašnje stanje i društvenu ulogu, pokazuje se da je običaje kao sastavnicu kolektivne imaginacije moguće istraživati ne samo u okvirima socijalne povijesti nego i političke antropologije.

Obilna ponuda božićnih simbola i likova darovatelja jednako kao i mnoštvo starih i novih, novoizumljenih ili uvoznih tradicija u Hrvatskoj na početku devedesetih godina pokazuju višestruka kolebanja javnoga mnijenja između kršćanske pobožnosti, pučkih agrarnih tradicija, bivše socijalističke "sakralnosti", nekadašnjih i budućih građanskih vrednota. Zamjena građanskih manira čestitanja "hrvatskijom" čestitkom, jednako kao i gromki, nerijetko opasni pucnjevi u Badnjoj ili novogodišnjoj noći, sa svojim višestrukim značenjem i s raspravama o božićnim simbolima, pričaju božićnu priču našega tragičnoga kraja stoljeća u kojem još uvijek dominiraju teme rata i preživaljavanja a ishod bitke za demokraciju nije sasvim izvjestan. U ovom trenutku riječ je o srazu unutar "našeg", ili bolje reći s Krležom, "naših mentaliteta".

LITERATURA

Bausinger, Hermann: *Volkskunde. Von der Altertumsforschung zur Kulturanalyse*, C.Habel Verlag, Darmstadt/Berlin, 1972.

Begović, Nikola: *Život Srba graničara*, Prosveta, Beograd, 1986 (1887).

Bezić, Nada: Najtiša noć. Kako se glazbeno i scenski slavilo porađanje djetića nekad i jučer, *Vijenac* 1, Zagreb, 1993, str. 24.

Brück, Ulla: Swedish Studies of Custom: a Theoretical Perspective, *Studia Fennica* 127, Helsinki 1983, str. 83-93.

Čapo Žmegač, Jasna: Hrvatski korizmeno-uskršni običaji u svjetlu teorije rituala prijelaza, *Etnološka tribina* 16, Zagreb, 1993, str. 5-112.

Frazer, James George: *The Golden Bough. A Study in Magic and Religion*, Frezer, Džems Džordž, *Zlatna grana, studija mađije i religije*, Gecca Kon, Beograd, 1937 (1922).

Gavazzi, Milovan: *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, Hrvatsko etnološko društvo, Kulturno prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1988.

Horvat, Ignac: Narodni običaji Gradišćanskih Hrvata, u: *Gradišćanski Hrvati*, ur. Z. Črnja, M. Valentić, N. Benčić, Čakavski sabor, Zagreb, 1973, str. 129-133.

Lévi-Strauss, Claude: Le Père Noël supplicé, *Les Temps Modernes* 77, 1952; citirano prema: Babbo Natale Suppliziato, u: *Razza e storia e altri studi di antropologia*, a cura di Paolo Caruso, Einaudi, Torino, 1967, str. 247-264

Mažuranić, Vladimir: *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, 1.svezak, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1908.

Rihtman-Auguštin, Dunja: Knjiga o Božiću. *Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi*, August Cesarec, Institut za etnologiju i folkloristiku, Mosta, Zagreb, 1992.

Sklevicky, Lydia: Nova godina - od "Mladog ljeta" k političkom ritualu, *Etnološka tribina* 11, Zagreb, 1989, str. 59-72.

Skok, Petar: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, ur. M. Deanović i Lj. Jonke, JAZU, Zagreb, 1971. (natuknica *bogat*)

Spamer, Adolf: *Weihnachten in alter und neuer Zeit*, E. Diedrichs Verlag, Jena, 1937.

Šenoa, August: Pucanje na Božić (*Vijenac* 42, 1879), u: *Članci i kritike*, prir. A. Barac, Binoza, Zagreb, 1934, str. 309-310.

Thompson, Edward Palmer: *Customs in Common*, The Merlin Press, London, 1991.

Ujević, Ivan: Božićni blagdani: Vrhgorsko-imotska Krajina, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, JAZU, Zagreb, 1896, knj.1, str. 212-214.

Vovelle Michel: *Idologies et Mentalités*, Maspero, Paris, 1982.

Weber-Kellermann, Ingeborg: *Das Weihnachtsfest. Eine Kultur- und sozialgeschichte der Weihnachtszeit*, Bucher Verlag, Luzern-Frankfurt/Main, 1978.

CHRISTMAS CONTROVERSIES

Summary

The cultural and political context of Christmas, the most important feast in the Croatian popular culture, has been changing during the last five years (1989-1993). In the age of socialism Christmas was veiled by silence and repression. Its symbols have been deliberately transferred to the New Year, within the construction of a new, socialist devotedness. The celebration of the birth of Jesus Christ in the political situation after 1989 contributed to a new concept of Christmas rituals as a conquered human right.

It also became obvious that Christmas has been a topos of Croatian (catholic) identity. Since the Serbian Orthodox Church never accepted Gregorian calendar, the two dates for Christmas celebration (25.12. by catholics; 7.1. by orthodox) gained strong symbolic value as ethnic boundaries between Serbs and Croats. Therefore Christmas as a symbol was highly estimated by the nationally oriented opposition before 1989.

The postsocialist period is marked by growing political instrumentalisation of the feast. In December 1993 a vivid public discussion on styles of Christmas celebration and on new invented name for Santa Claus appeared in public media. On the other side war syndrom helped to revitalize the traditional customs of Christmas Eve and New Year's Eve shooting, highly inadequate and dangerous in modern city life.

The present author inquires the postmodern anthropological critique of "custom" as dominant ethnological concept. She is also presenting E.P. Thompson's ideas on the role of customs in modernization as well as the study of Michel Vovelle and his approach to feasts, customs and mentality. The author is trying to understand and interpret actual Croatian public controversies about postsocialist figure of Djed Božićnjak (a newly invented tradition of Santa Claus), about "more Croat" ways of Christmas greetings and about New Year's Eve shooting. The examination shows that actual public imagination oscillates between the christian piety, the popular agrarian traditions and the former socialist devotion. Christmas controversies, being a part of the ambiguous battle for democracy are the indicators of the conflict between various mentalities existing in contemporary Croatia.